

GONDOLATOK AZ ÉSZT NYELV JÖVŐJÉRŐL

KOKLA PAUL

Az észti nyelvtörvény 1989 február 1-i hatállyal lépett életbe. Ennek a jogi cselekménynek kell szabályoznia az észtszázági nyelvhasználatot, de főfeladata az észti nyelv védelme. A törvény mind előkészítési szakaszában, mint életbe lépése után heves vitákat váltott ki. Felmerül a kérdés: valóban annyira problematikus dolog az, hogy Észtszázágban törvényt fogadjanak el az ország nyelvének, az észti nyelvnek a használatát illetően? A válasznak egyszerűnek kellene lennie, előrebocsájtva persze, hogy minden nép esetében magától értetődőnek ismerjük el nyelvéhez való jogát. A mai észtszázági társadalomban azonban, úgy látszik, hiányzik a készség e gondolat befogadásához és ennek az elvnek valós, lényegi keresztülviteléhez.

Az észti nyelv jelenlegi státusának felmérésekor két momentummal kell számolnunk: (1) a demográfiai helyzettel és (2) az alkalmazott/alkalmazandó nyelvpolitikával (ez természetesen bármely nyelvre érvényes, az észti nyelv nem kivétel). Ezek a tényezők formálják a népesség pszichikumát a nyelvkérdéshez való hozzáállásban.

Napjainkra az észti nyelv léte, különösen a társadalom minden szintjén való funkcionálása kritikus szakaszba lépett. Ez a megállapítás bizonyára nem igényel részletekbe menő bizonyítást. Értetni kell viszont azt a kérdést, hogy hogyan állt elő ez a helyzet. A fő ok a már említett demográfiai körülmények és a nyelvpolitika.

A mai Észtszázág alapvető *demográfiai* mutatói a következők: az észtek aránya kevéssel 60% fölött van, a többi népességé közel 40% (ez utóbbi szám elsősorban orosz lakosságot takar). A jelenlegi állapot olyan szempontból abnormális, hogy az utóbbi évtizedek eseményeinek a következménye. Rövid idő leforgása alatt több százezer alapvetően eltérő kultúrájú, alapvetően eltérő mentalitású, idegen nyelvű ember telepedett be Észtszázágba. Nincs értelme, hogy itt most ennek a fejlődésnek a mechanizmusát elemezzük. Azt azonban hangsúlyozni kell, naívság lenne elfogadni azt a magyarázatot, hogy, úgymond, az észti gazdaság igényei tették szükségessé a tömeges bevándorlást. Átfogó népességpolitikai koncepcióval állunk szemben. Mivel mostanára ilyen gyarmati állapotok alakultak ki, nem nehéz elképzelni, milyen bonyolult társadalmi problémákat váltott ez ki, s milyen irányú pszichikai folyamatokat indított el az ország őshonos lakosságában.

Összehasonlításként csak annyit, hogy a második világháború előtt Észtszázág lakosságának nemzetiségi megoszlása a következő volt: észtek 88.1%, oroszok 8,2%, németek 1.5%, svédek 0.7%, lettek 0.5%, zsidók 0.4% stb.

Ha magunk elé akarjuk képzelni Észtország népesedési helyzetének további alakulását, két tényt kell számításba venni: (1) a bevándorlás az utóbbi évek során csökkent ugyan, de nem szűnt meg; (2) az észti népszaporulat szembetűnően alacsonyabb, mint a betelepülteké. Így nincs alapunk azt feltételezni, hogy az őshonos lakosság részaránya a közeljövőben megnövekszik az országon belül.

A *nyelvpolitikának* döntő szerepe van a jelenlegi nyelvhelyzet kialakulásában. Ennek célja az észti nyelv használati körének szűkítése, társadalmi funkcióinak fokozatos megnyirbálása volt. Ehhez elméleti háttérül a két-nyelvűség tézise és az internacionalizmus eszméje szolgált. E politika megvalósításában az illetékesek a „felsőbb helyről” kapott vezérfonalak, azaz a moszkvai párt- és állami szervek határozatai alapján cselekedtek. Ezek a dokumentumok akkor nem kerültek közzétételre, s a nyilvánosság csak az utóbbi időben szerzett tudomást róluk.

A hivatalos nyelvpolitika szerint az észti nyelv helyi kommunikációs eszköz, melyet bizonyos szükségletek kielégítésére bizonyos alkalmakkor illet használni. Az észti nép számára azonban az észti nyelv nem helyi kommunikációs eszköz. Az észteknek ez az egyetlen nyelve, másik nem adatott nekik. Ráadásul a nyelv nem csupán kommunikációs eszköz, hanem a kultúra hordozója, a nép identitásának megtestesítője. Nem hiába szentel az észti nyelvtörvény négy paragrafust a névhasználatnak.

Ilyen nyelvi viszonyok és ilyen nyelvpolitika folytán nem is lehet csodálkozni, hogy az orosz lakosságban gyökeret vert az a felfogás, hogy az egész Szovjetunió a Balti-tengertől a Csendes-óceánig orosz nyelvű állam. Ebből kiindulva képtelenségnek tűnik, hogy valaki érzékelje és realitásként elfogadja: szuverén egységként létezik egy köztársaság, amelyben egy őshonos nép él, melynek saját nyelve van, amely ennek a köztársaságnak a főnyelve. A többi népesség kisebbségi csoportokat alkot, amelynek nyelvi és egyéb jogait a nyelvi törvény nem csorbíthatja. Nem hagyhatjuk itt említés nélkül, hogy Észtország őshonos lakossága évezredek óta ebben az országban él, míg a bevándorló csoportok 30–40 éve költöztek be.

Felvetődhet a kérdés, hogy őrződött meg mindmáig az észti nyelv. A kérdés megalapozott, hiszen tudjuk, hogy a nyelv évezredek át vezető fejlődésének útja egyáltalán nem volt göröngytelen. A magyarázat szerteágazó lehet, de a vezérgondolat egy: az észtek lakóterülete — legalábbis az utóbbi évezredek folyamán egynyelvű volt. A német, orosz, svéd és más nyelveket beszélő lakosság részaránya különböző korokban más és más volt, de olyan keretek között maradt, hogy nem tehetette kérdéssé az észti nyelv létét.

Volt egy idő — a XIX. században —, mikor a balti németek a következő óhajtv nyilvánították ki: az lenne a leghelyesebb, ha az észtek áttérnének a német irodalmi nyelvre. Mivel azonban a német lakosság százalékaránya

meglehetősen alacsony volt, s az észtek között nem volt jelentős kétnyelvűség, ez az óhaj nem volt reális, s nem jelentett komoly veszélyt. A múlt század második felében nagy oroszosítási hullám söpört át az országon: a cári kormányzat mindenféle elnyomó intézkedéseket léptetett életbe az észtnyelvű iskolák betiltásától az ortodox vallásra térés szorgalmazásáig. Ez természetesen lassította az észtnyelvű kultúra fejlődését. A lakosság azonban észtnyelvű volt, s ez döntőnek bizonyult. Ez a múlt. Most a XXI. század küszöbén azonban megvalósult, ami a cári kormányzat idején nem következett be: Észtország nem egyértelműen észtnyelvű ország többé.

Mi várható a jövőben, milyen lesz a Szovjetunió nyelvpolitikája? Ez egyáltalán nem spekulatív kérdés, a mai helyzet kényszerítő szorítása veti föl. Le kell szögezni, hogy mostanáig nincsenek jelei a kérdés pozitív megválaszolásának. Ellenkezőleg, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája nem lépett a nyelvpolitika gyökeres megváltoztatásának útjára. Moszkvában a parlament elé került az ún. össz-szövetségi nyelvtörvény-tervezet. Ha ezt a törvényt elfogadják, a szövetséges köztársaságok nyelvtörvényei értelmüket veszítik. Ez azt jelenti, hogy a szovjet föderáció vagy konföderáció keretei között nem lehet biztosítani az észtnyelv jogait.

Gyakran emlegetik a többnyelvű államokat. Ilyen több is van Európában. Példaként hozzák fel Svájcot, Belgiumot, Finnországot stb. Egy dologgal azonban tökéletesen tisztában kell lennünk, mégpedig: az ez államokban beszélt nyelvek helyzetét semmiképpen sem lehet összehasonlítani az észtnyelv észtországi szituációjával. Figyelembe kell venni, hogy a francia, az olasz, a holland és a svéd nyelv fő használati területe az említett országokon kívül egy másik államban van. Ebben áll a különbség. Az észtnyelv léte azonban Észtországban folytatódik, vagy szűnik meg, más területe nincs.